

kiegészítést kellett bedolgozni, miközben egyéb részei sem maradhattak érintetlenül. A tennivalók mindenestre meghaladták a Permanent UNIMARC Committee erejét.

Az USMARC formátum harmonizálása „féloldalasra” sikerült, ui. a britek elvetették a javasolt módosításokat. Ezért csak az USMARC és a CANMARC harmonizálására került sor, ami mindössze az USMARC minimális változtatásával és egy új megnevezés, a MARC 21 felvételével ment végbe. A britek olyan hevesen tiltakoztak, hogy referendumot kellett tartani az ügyben, amely a MARC 21 (számos brit könyvtár által is támogatott) győzelmével végződött. Egyébként a MARC 21 akkor is győzött volna, ha történetesen balul üt ki vonatkozásában a referendum. Ennek gyakorlati oka az elmélyülő együttműködés és integráció, illetve az, hogy a rendelkezésre álló és mindinkább hasznosuló források meghatározó többsége MARC 21 formátumban áll rendelkezésre. Bár – mint már szó volt róla – az UNIMARC formátumra való konvertálásnak nincs akadálya, mégis idővesztéseget okoz.

A MARC 21-nek az UNIMARC formátumhoz képest összehasonlíthatatlanul jobb a személyi és finanszírozottsági „kistafirozottsága”, s így gyorsabban és hatékonyabban reagálhat az újonnan felmerült szükségletekre. Egy sor vonatkozásban (a nem helyben lévő elektronikus források kvalitásos támogatása, a Dublin Core, a DTD megkövetelte

igazodások stb.) máris megoldások birtokába jutott, miközben ezek az UNIMARC esetében csak a tervezés stádiumába értek.

Ennek következtében az UNIMARC támogatottsága csökken. Korábbi „szponzorai” – mintegy – „kihátrálnak” ebből a szerepkörből. Ennek ellenére a Deutsche Bibliothek „hűségének” köszönhetően legalábbis 2003-ig fennmarad. Az IFLA politikai okokból ugyancsak valameddig mellette fog állni. A kérdés az, hogy meddig. Túlságosan hosszú ideig azonban nem szabad fenntartani ezt az „alkonyati időszakot”. Azért nem, mivel napjainkban számos ország mostanában kezdi megvetni nemzeti bibliográfiájának alapjait, illetve kezd hozzá a számítógépesítéshez. Nem volna etikus, ha „halálra ítelt” formátumot vennének át.

Az iménti drámai figyelmeztetés azért indokolt, mivel az IFLA 2001. évi bostoni konferenciáján nyilvánosan úgy nyilatkozott, hogy az UNIMARC hamarosan leküzdí a mostani nehézségeket, és nemzetközi rendszerként fejlődik majd tovább. Ezzel szemben az IFLA-tisztségviselők bizalmasan olyan információk birtokába jutottak, amelyek el-
lentmondanak az IFLA szakmai nyilvánossága optimizmusának.

/STOKLASOVÁ, Bogdana: Přejíže formát UNIMARC rok 2003? = Národní knihovna, 12. köt. 3. sz. 2001. p. 208–210./

(Futala Tibor)

Könyvtárközi kölcsönzés a volt jugoszláv tagállamok között

Történelmi háttér

A volt Jugoszlávia fogalmát az 1991-ben kitört háborúk óta használják, amikor szétesett korábbi hat ún. szuverén állam szövetsége. Jugoszlávia a második világháború után jött létre, amikor a kommunisták kerültek hatalomra. Az országot hat nemzet és négy kisebbségben lévő nemzetiség alkotta, amelyek kultúrájukat tekintve is lényegesen eltértek egymástól. A kezdetben mezőgazdasági ország az ötvenes években jelentős ipari fejlődésnek indult. Az 1960–1970-es évek politikai és gazdasági reformjai a decentralizálást és az egyes tagállamok önálló irányítását hozták. Ennek eredményeként nagy különbség alakult ki az északi és a déli régiók között. A hidegháború befejeztével az 1980-as évek végén Jugoszlávia elvesztette stratégiai jelentőségét. A gazdasági és pénzügyi

problémák, a döntéshozatal ellenőrzésének hiánya és a pánszerb nacionalista elvek megpecsételték a sorsát.

A politikai és gazdasági háttér a könyvtárügyben is szerepet játszott. Már 1945-ben életbe léptek a köteles példányra vonatkozó jogszabályok, 1951-ben pedig elkezdték építeni a külföldi irodalom központi katalógusát. Mivel a tudományos és műszaki fejlődésnek információra volt szüksége, nemzeti és szövetségi szinten egyaránt hatékony együttműködés alakult ki a könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás terén. Bár a decentralizálási elvek a könyvtárügyben is éreztették hatásukat, a tagköztársaságoknak a szlovén modell átvételét ajánlották, mint a nemzeti forrásmegosztás és a könyvtárközi kölcsönzés céljainak leginkább megfelelő.

Szlovéniában a könyvtárak együttműködését két elvre építették: a területiális elvre (főleg a közkönyvtárak esetén), és a tárgyköri megosztásra (főleg tudományos könyvtárak esetén). Az azonos tudományterületet lefedő könyvtárak a szakterület egyetemi könyvtárához kapcsolódtak. Ezek a központi könyvtárak folyamatosan építették szakterületük központi katalógusát, és az állományadatokat továbbadták a Nemzeti és Egyetemi Könyvtáraknak (NEK). Minden tagországban volt egy NEK. Emellett minden könyvtár köteles volt egy másolatot küldeni a Belgrádban működő Jugoszláv Bibliográfiai Intézetnek is.

A technológiai folyamatban a mérőkövet az 1987–1988-as év jelentette, amikor megkezdődtek az online osztott katalógizálási munkák a maribori Információtudományi Intézet számítógépi bázisán.

Könyvtárközi kölcsönzés a volt Jugoszláviában

A Jugoszláv Tudományos és Műszaki Információs Rendszer az állam által finanszírozott néhány projekt egyike volt. 1991-ig sikerült megteremteni a számítógépes hálózatot, amely a nemzeti, egyetemi és kari könyvtárakat, valamint néhány jelentősebb intézményt kötött össze. 1991 végére a közös adatbázis több mint 650 ezer rekordot tartalmazott. A könyvtárközi kölcsönzésben Szlovénia kitüntetett szerepet játszott, mivel a COBISS rendszer központja volt. Jugoszlávia szétesésekor a COBISS rendszerben 33 könyvtár vett részt Szlovéniából, tíz Szerbiából, négy Bosznia-Hercegovinából, négy Horvátországból, három Montenegróból, és egy Macedóniából. Ezt követően a nem szlovén könyvtárak kikerültek a COBISS-ból, bár többségük jelenleg is a rendszer szoftverjének régebbi vagy újabb változatát használja.

A könyvtárak hálózatba kapcsolása elérhetővé tette a főbb dokumentumszolgáltatókat, az egyes szakterületek központi könyvtárait és a NEK-eket. A Ljubljana-i Egyetem Központi Műszaki Könyvtára volt felelős az eredeti dokumentumok szolgáltatásáért. Nemzeti, szövetségi és nemzetközi szinten egyaránt jól kiépített szolgáltató hálózattal rendelkezett, és külföldi kölcsönzés tekintetében valamennyi szakterületet kiszolgált. Legfontosabb szállítói között volt a British Library, a Hannoveri Műszaki Egyetem, a moszkvai Állami Nyilvános Tudományos és Műszaki Könyvtár stb. A tagköztársaságokból 92 partnerrel tartotta a cserekapcsolatot, ez a szám 1992-ben nyolcra csökkent. A

nyolcvanas években ezeknek a könyvtáraknak évente mintegy négyezer dokumentumot küldött vagy kért, ami 5%-ra csökkent.

Az 1991 utáni helyzet

Az 1990-es évek elején a volt tagköztársaságok hatalmas változásokon mentek keresztül politikai, társadalmi és gazdasági téren egyaránt. Megváltoztak a határok és az alkotmányok, ami jelentős hatással volt a gazdasági életre, az oktatás- és könyvtárügyre.

Szlovénia

A tíznapos háború után az első önálló ország lett, ma már az Európai Unió társult tagja. A könyvtári rendszer alapját az 1961-ben elfogadott könyvtári törvény jelenti. Ezt 1982-ben felváltotta egy újabb, azóta is hatályos törvény. Az új szerzői jogi törvény 1995-ben lépett életbe. Részletesen szabályozza a másolási lehetőségeket, és nagyon szigorú előírásokat tartalmaz a könyvtárak számára, pl. a nem hagyományos dokumentumok kölcsönzésére vonatkozóan. A könyvtári hálózat a NEK-ből, a két egyetem (Ljubljana és Maribor) könyvtárából, 69 felsőoktatási és kutatókönyvtárból, 167 szakkönyvtárból, 64 közkönyvtárból és 800 iskolai könyvtárból épül fel. A könyvtári tevékenységet a Kulturális Minisztérium és az Oktatási, Tudományos és Sportminisztérium finanszírozza. A közkönyvtárakat bizonyos szintig a helyi önkormányzatok is támogatják.

Az említett minisztériumok finanszírozzák az Információtudományi Intézet által fejlesztett COBISS rendszert is, amely magában foglalja a Nemzeti Központi Katalógust, az online bibliográfiát, és kaput jelent a többi forráshoz. A COBISS rendszer része a COBIB központi katalógus, amely lehetővé teszi az online osztott katalógizálást. A központi adatbázis az összes bibliográfiai rekordot tartalmazza, míg a helyi adatbázisok csak a részt vevő könyvtárakét. A központi adatbázisban 1,7 millió rekord van, könyvek, időszaki kiadványok, cikkek és nem könyv jellegű dokumentumok adataival és az állományadatokkal, lehetőség van multimédiás megjelenítésre is. A rendszerben több mint 240 könyvtár vesz részt, és csatlakozott hozzá a kladofurti és a trieszti külföldi szlovén könyvtár is.

A COBISS 1998-ban üzembe állított első verziójában már volt könyvtárközi kölcsönzési modul, amelyet kísérleti szinten öt könyvtárban installál-

tak. Egy 1995-ben kötött konzorciális megállapodás alapján a COBISS tagjai hozzáférhetnek az OCLC FirstSearch adatbáziscsomagjához és a SwetsScan adatbázishoz. A kutatómunkák támogatására 1998-ban elérhetővé tették az SCI és az SSCI adatbázisok Folyóirat-hivatkozási jelentését (Journal Citation Report), majd további jelentős adatbázisokat (ABI/INFORM, Web of Science, EIFL stb.).

A könyvtárközi kölcsönzést illetően Szlovéniára, ezen belül is az akadémiai könyvtárakra különösen igaz, hogy nem képesek saját állományukból kiszolgálni a felhasználói igényeket, és nagymértékben függenek a külföldi szolgáltatóktól. Az 1999. évi statisztikai adatok azt mutatják, hogy 41 akadémiai könyvtár több mint 70 000 kölcsönzési műveletet hajtott végre. A fő szolgáltatók a NEK és az egyetemi könyvtárak, valamint a Ljubljani Egyetem orvostudományi és közgazdasági könyvtára. Ezekben a könyvtárakban minden lehetőség megvan az interneten keresztüli rendelésre és a dokumentummásolatok fogadására (Ariel szoftver, fax stb.). A COBISS3 rendszer könyvtárközi kölcsönzési modulja a teljes folyamatot kezeli a rendeltől a számla kiállításáig és a megrendelő értesítéséig. A következő lépés az lesz, amikor a felhasználók önállóan továbbítják kéréseiket.

A volt jugoszláv tagállamokkal folytatódik az együttműködés, de sokkal alacsonyabb szinten. A szlovén könyvtárakba a külföldi irodalom iránti kérések főleg Horvátországból és Macedóniából érkeznek, kevesebb jön Bosznia-Hercegovinából és Szerbiából. A kérések csökkenésének okait az információhiánnyal, a magas postai költségekkel és a fizetési nehézségekkel magyarázzák. A szlovén könyvtárak partnereiktől általában az adott régióban megjelent dokumentumokat kéri.

Horvátország

Horvátország 1992 óta független állam. A szerbekkel folytatott háború négy évig tartott. Az ország jelenleg átmeneti szakaszban van, a fő feladat a gazdasági élet helyreállítása, az infrastruktúra megteremtése, a lerombolt épületek rekonstrukciója, a menekültek visszatérésének segítése.

Az 1996. évi statisztika szerint az országban 605 könyvtár működött: a NEK Zágrábban, 132 akadémiai könyvtár, 5 általános tudományos könyvtár, 28 egyházi könyvtár, 206 szakkönyvtár és 232 közkönyvtár. A könyvtárközi kölcsönzés jelentős helyet foglal el a horvát könyvtárak tevékenységé-

ben. Folyamatosan nő az online katalógusok száma, a CROLIST országos online könyvtári rendszerben mind az öt egyetem központi könyvtára, 11 közkönyvtár és két szakkönyvtár, valamint a NEK vesz részt. A CARNet akadémiai kutatóhálózat biztosítja az internetes kapcsolatot a könyvtárak között és a külfölddel. A Horvát Információs Rendszer létrehozását 1995-ben kezdték 59 könyvtár részvételével. A cél egy integrált online könyvtári rendszer megteremtése, a természettudományok terén online központi katalógus építése, amely tartalmazza többek között az elektronikus folyóiratok, az online adatbázisok, CD-ROM-ok stb. adatait is.

Majdnem minden könyvtárban folyik könyvtárközi kölcsönzés és kiadványcsere, de a tevékenységnek országos szinten nincs központosított rendszere. Általában a kari könyvtárak működnek együtt a szakterületükön lévő karok vagy intézetek könyvtáraival. A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzést a NEK és az egyetemek központi könyvtárai bonyolítják. A NEK a szolgáltatást elektronikus postán nyújtja, honlapjukon megtalálhatók a könyvtár kölcsönzési politikája, a könyvek és a cikkek megrendelőlapjai. A külföldi szolgáltatók közül elsősorban a British Libraryt veszik igénybe, valamint a DBI-Linkben részt vevő német könyvtárakat.

A volt tagállamok közül Horvátország elsősorban a szlovén könyvtárakkal működik együtt, mivel a COBISS katalógusában meg tudják találni a kért dokumentumok lelőhelyeit, továbbá Bosznia-Hercegovinával és Macedóniával. Ez utóbbiakkal a kapcsolatok sokkal intenzívebbek lehetnének, amit az internetes hálózatok fejlődése, a fizetési problémák megoldásában pedig az IFLA- vagy a nemzetközi postai kuponok használata segíthet elő.

Bosznia-Hercegovina

Az 1992–1995-ig tartó háború pótolhatatlan károkat okozott az országnak mind az emberélet, mind a kulturális, tudományos és oktatási intézmények tekintetében. Számos könyvtárárpület és gyűjtemény semmisült meg, és a technikai háttér is nagyrészt elpusztult. A Keleti Tudományok Intézete (Institute of Oriental Studies) és a NEK is hatalmas károkat szenvedett, amikor ösnyomtatványai és egyéb értékes dokumentumai 1992-ben a lángok martalékai lettek. A NEK kétmillió állományából mindössze kétszázezer kötet maradt. A háború nagy veszteségeket okozott az egyetemi rendszerben is.

A háború után a könyvtárosoknak számos feladattal kellett megbirkózniuk, hogy életre keltsék a könyvtári rendszert. Az egyetemeken működő kari könyvtáraknak jóformán minden eszközt nélkülözve kellett olvasóikat kiszolgálniuk. Ezért számukra különösen fontos volt az együttműködés, a szakterületükön lévő szolgáltatások igénybevétele. A gyarapítást különböző alapítványok és ajándékozók támogatták.

Még a háború előtt a NEK és a Banja Luka-i, a tuzlai és a mostari egyetemi könyvtárak csatlakoztak a COBISS rendszer YUBIB közös katalógusához. Mintegy tízezer rekordot adtak át a rendszernek, és a háború kezdetekor éppen válaszüton voltak, hogy saját osztott katalogizálási rendszert alakítsanak ki, vagy folytassák az együttműködést a COBISS-szal. Mindez a háború alatt megsemmisült, miközben a világban a korszerű technika gyors fejlődésnek indult. A háború után elsőként a tuzlai Egyetemi és Közkönyvtár alkalmazta a COBISS rendszert, majd 1997-ben az egyetemek és a könyvtárak nagy része elfogadta a Bosznia és Hercegovina könyvtárai közötti internetes kapcsolatépítés c. projektet. A projekt megvalósítását segélyprogram keretében nagyrészt a szlovén kormány finanszírozta. A BIHARNET akadémiai kutatóhálózat fejlesztése és a COBISS BIH rendszer jelenti az országon belüli együttműködés alapját.

Valamennyi könyvtár törekszik a források országon belüli megosztására. A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés a NEK feladata. Legfontosabb partnerei a Dán Nemzeti Természet- és Orvostudományi Könyvtár, a stuttgarti és a kölni egyetem könyvtára, a pescarai egyetem könyvtára stb. A volt tagállamok közül elsősorban a szlovén és a horvát NEK szolgáltatásait veszi igénybe.

Jugoszláv Szövetségi Köztársaság

A Szerbia és Montenegró által 1992-ben kikiáltott köztársaság nehéz gazdasági helyzetben van a nemzetközi szankciók és a NATO-csapások miatt. Az 1995. évi adatok szerint a köztársaságban 3960 könyvtár működött, ami az 1992. évi adatokkal összevetve 7%-os csökkenést jelent. A könyvtárak állományukat általában csak saját kiadványokkal gyarapítják. Két nemzeti könyvtár működik (külön Szerbiában és külön Montenegróban), valamint a Vajdaságban a Biblioteka matice Srbske, és Koszovóban a Pristinai NEK. Ezek a könyvtárak gyűjtik a köteles példányokat, és kiszolgálják az olvasókat, kutatókat, egyetemi tanárokat és hallgatókat.

A könyvtári rendszer fejlesztése és a számítógépesítés a nemzeti könyvtárak feladata. A nehéz gazdasági helyzet ellenére a könyvtárak nem maradnak el jelentősen a fejlettebb országoktól. A legtöbb helyen saját adatbázist építenek, mivel a volt jugoszláv tagállamok központi katalógusának, a YUBIB-nak az építése félbemaradt.

A nemzetközi szankciók a könyvtárközi kölcsönzésben és dokumentumszolgáltatásban is érezhetők, az együttműködés nagyon alacsony szinten folyik. A nemzetközi dokumentumszolgáltatásban a legaktívabb a belgrádi Svetozar Markovic Egyetemi Könyvtár, amely francia, orosz, német és spanyol könyvtárakkal tartja a kapcsolatot, valamint a vajdasági Biblioteka matice Srbske, amelynek lehetősége van IFLA-kuponokkal rendelni a British Librarytől, és szoros kapcsolatai vannak a magyar könyvtárakkal. Montenegró és Koszovó kevésbé aktív ezen a téren. A fő nehézséget a fizetési problémák jelentik, egyelőre nemzetközi postai kuponokkal tudják kiegyenlíteni a külföldi számlákat. A volt tagállamok közül kéréseikkel elsősorban a szlovén és a macedón könyvtárakat keresték meg.

Macedónia

1991 szeptemberében vált függetlenné, amikor lakosai a Jugoszláviából történő kiválás mellett döntöttek. Gazdasági és műszaki szempontból egyaránt a legkevésbé fejlett a volt tagállamok között.

A könyvtári rendszer a skopjei St. Kliment Ohridski Nemzeti és Egyetemi Könyvtárból, a bitolai St. Kliment Ohridski egyetemi könyvtárból, kari és főiskolai könyvtárakból, valamint iskolai és közkönyvtárakból áll. Az 1998. évi statisztikai adatok szerint 611 tudományos és szakkönyvtár, továbbá 114 közkönyvtár működött. A könyvtárak az országon belül osztott állományt építenek.

A St. Kliment Ohridski NEK feladata a macedón tudományos dokumentumok könyvtárközi kölcsönzése, a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás. Az ország egyetlen külföldre szolgáltató könyvtára hatékony külföldi szolgáltatói hálózatot alakított ki. Ugyancsak itt építik a macedón könyvtárak bibliográfiai és állományadatait tartalmazó központi cédulakatalógust. A skopjei NEK-ben folytatódnak a COBISS Macedonia katalógus munkálatai, számos kari és más könyvtár hozza létre saját adatbázisát. A COBISS-hoz hasonlóan működő osztott online közös katalógus fejlesztési munkái 2001-ben fejeződnek be.

A külföldi szolgáltatók között a legjelentősebb a British Library, ezenkívül Oroszországba, Bulgáriába és Olaszországba továbbították a kéréseket, a volt tagországok közül pedig Horvátországba és Jugoszláviába.

A volt tagországok közötti könyvtárközi kölcsönzés jövője

Az elmúlt tíz évben a volt jugoszláv tagországok gazdaságilag és politikailag függetlenné váltak, új határok, vámszabályok és pénznemek jelentek meg. A korábban az országon belül folytatott tranzakciók hirtelen nemzetközivé váltak, magukkal vonva többek között a devizaproblémákat. A gazdasági szakemberek is keresik az együttműködési lehetőségeket. A nemzetbiztonság és a gazdasági

fejlődés valamennyi országban a biztonság, a demokratikus folyamatok és a gazdasági stabilitás függvénye.

Ami a könyvtári világot illeti, a cikk számára adatokat szolgáltató valamennyi intézmény kifejezte együttműködési szándékát a Ljubljanei Egyetemen működő Nemzeti és Egyetemi Könyvtárral, különösen a dokumentumszolgáltatás terén. Nehéz a jövőt megjósolni, de a lehetőségek megvannak ahhoz, hogy a könyvtárközi kölcsönzés pótolja a szegényes és elégtelen állományokat.

/MOČNIK, Vida: Interlending among the states of former Yugoslavia. = Interlending & Document Supply, 29. köt. 3. sz. 2001. p. 100–107./

(Viszocsekné Péteri Éva)

Új évezred – újfajta partnerségi politika

Két éve múlt, hogy hivatalosan is bejelentették: az amerikai nemzetközi képzési tanács bázisán megalakult a Nemzetközi Könyvtári, Információs és Elemző Központ (*Meždunarodnyj bibliotecznyj, informacionnyj i analitičeskij centr* = MBIAC). Ez egy olyan nem nyereségorientált korporáció, amely arra hivatott, hogy a könyvtári-információs területen kialakítsa a szakemberek civilizált és kölcsönösen előnyös kapcsolatait egyfelől Oroszország és a FÁK-államok, másfelől az USA relációjában. Azóta megalakult az MBIAC oroszországi képviselője, és a megalakulás stádiumába jutott az ukrainai, fehér-oroszországi és üzbegisztáni képviselője is.

Ezzel párhuzamosan megszülettek az alapvető programdokumentumok, az MBIAC vezető és tanácsadó szervei, munkatervei és projektjei, sőt: e tervek-projektek egyike-másika már a megvalósulás útján halad. Több mint 50 megállapodás is „tető alá került”. Köztük egyaránt vannak partnerséget vállalók és használók által jegyzett elkötelezettségek.

Jelentős előrelépés, hogy az MBIAC webszerverrel rendelkezik, amely T1-es, nagy sebességű csatornákat használ. A szerveren máris megjelentek az orosz szolgáltatók felettébb változatos hirdetései. Várhatóan a FÁK-államok szolgáltatói is követik az oroszokat.

Az MBIAC realizált és sikeresen fejlődő projektjei közül az alábbiakat érdemes megemlíteni:

- Orosz könyvtár az USA-ban,
- Amerikai tudományos folyóiratok oroszországi könyvtárak számára,
- Kelet–Nyugat c. éves szeminárium az elektronikus információállományról,
- Oroszországi könyvek – online,
- a dokumentumok elektronikus célba juttatása.

Miközben az MBIAC-nak híre megy a nagyvilágban, s egyre több (és korántsem csak amerikai) klienst szolgál ki irodalomkereséssel, nem hallgatható el, hogy a központ egyelőre a saját lehetőségei alatt teljesít. Ennek több oka is van, úm.:

1. A szolgáltató szervezetek információkinálata túlnyomórészt alacsony színvonalú a nyugati szabványokhoz képest, és nem mindig igazodik a nyugati vevő elvárásaihoz.
2. A szolgáltatók – gyakorlat híján és a segítség elhárítása miatt – nem tudják kihasználni az MBIAC révén adódó támogatási lehetőségeket.
3. Még mindig elégtelen az MBIAC terveinek és projektjeinek állami tudomásulvétele, illetve támogatása.

Az MBIAC mindenesetre rugalmasan keresi az új évezredben felsejlő új fejleményeket, s politikája tengelyébe állítja a következőket: